

УДК 349.2

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ПРАВА НА ПРАЦЮ І ПРАВА НА ЖИТТЯ

Юзько Т.М., здобувач,
викладач правознавчих дисциплін
Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського

У контексті цієї статті досліджується взаємообумовленість правових категорій «право на працю» та «право на життя». Робиться висновок, що реалізація особою права на життя є передумовою виникнення трудових відносин, а отже – й існування всього трудового права як галузі права.

Ключові слова: право на працю, право на життя, працівники, роботодавець, держава.

В контексте данной статьи исследуется взаимообусловленность правовых категорий «право на труд» и «право на жизнь». Делается вывод, что реализация человеком права на жизнь является предпосылкой возникновения трудовых отношений, а следовательно – и существование всего трудового права как отрасли права.

Ключевые слова: право на труд, право на жизнь, работники, работодатель, государство.

Yuzko T.M. THE CONCEPT AND ESSENCE OF RIGHT TO WORK AND RIGHT TO LIFE

In the context of this article independence of legal categories of «rights to work», «right to life» is explored. It draws a conclusion that implementation of right to life is a prerequisite for appearance of employment relationships, and therefore existence of all labor law as branch of law.

Key words: right to work, right to life, workers, employers, state.

Постановка проблеми. Конституція України в статті 3 проголошує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1, с. 3].

Право на життя утворює першооснову всіх інших прав та свобод. Воно є абсолютною цінністю світової цивілізації, оскільки всі інші права втрачають свій зміст і значення без нього. По суті, всі інші права так чи інакше об'єднуються навколо цього стержневого права [2, с. 303]. Зокрема, можна відмітити, що й право людини на працю нерозривно пов'язане із правом на життя.

Говорячи про життя людини, а також право на нього, поряд із біологічним його аспектом, ніколи не потрібно забувати і про соціальний, так як життя є, насамперед, життям у суспільстві, серед інших людей. Основною формою самореалізації індивіда в суспільстві є праця. Від праці людини та її результатів залежить те місце, яке займає особа в соціумі, працею визначається соціальне її життя. Саме тому між правом людини на життя і правом на працю можна прослідкувати тісний та нерозривний зв'язок. Така «близькість» права на життя до права на працю призводить до особливої ролі останнього в системі соціальних прав людини. З огляду на це актуальним вбачається дослідження питання співвідношення права на працю та права на життя в сфері праці, а також розгляд теоретичного підґрунтя даної проблеми.

Ступінь наукової розробки проблеми. У трудовому праві досліджень, спеціально присвячених співвідношенню права на працю та права людини на життя в сфері праці, на жаль, не проводилося. В окремих наукових роботах, особливо присвячених охороні праці, цей аспект розкривається у працях І.О. Снігірьової, Г.С. Скачкової, В.Я. Буряка, Л.Д. Чушнякова, С.І. Кобзевої, Л.Е. Кузнецової, К.К. Уржинського, А.С. Кашлакової,

С.Ю. Головіної, В.Д. Роїка. У той же час проблема взаємообумовленості права на працю та права на життя працівника в Україні не знайшла належного науково-теоретичного обґрунтування та потребує детального дослідження.

Мета статті – дослідити співвідношення таких правових категорій, як право на працю та право на життя працівника.

Виклад основного матеріалу. Життя є абсолютною соціальною цінністю, визнаною світовою спільнотою. У зв'язку з цим право кожної людини на життя знайшло своє закріплення в усіх основних міжнародно-правових актах. Так, у Загальній декларації прав людини, прийнятій 10 грудня 1948 року, вказується, що «кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [3, ст. 3]. У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, який поглиблює та деталізує положення Загальної декларації прав людини, вказується: «Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» [4, ст. 6].

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вказується: «Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання» [5, ст. 2].

Як видно, домінуюче становище права на життя підтверджується фактом його закріплення в основних документах з прав людини, а також тим, що це право закріплюється уже в перших статтях даних актів. Однак ні Загальна декларація прав людини, ні Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ні Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у даних статтях не дають чіткої відповіді на питання, в чому сутність права на життя. Відповідь на дані

питання можна знайти в сучасній юридичній літературі. Як зазначає Л.Д. Чушнякова, в науці висловлюються судження про розуміння права на життя у «вузькому» та у «широкому» розумінні [6, с. 166]. Право на життя у «вузькому» розумінні полягає у охороні життя. Хотілося б зазначити, що при такому підході домінуюча роль повинна відводитися кримінальному праву, як галузі, покликаній запобігати прямим посяганням на життя тієї чи іншої особи. При цьому саме життя розуміється у більш біологічному розумінні. Проте вбачається, що такий підхід не повністю розкриває суть права на життя.

На нашу думку, більш доцільним є розгляд права на життя у широкому розумінні. З даної позиції право на життя стосується не лише біологічної складової, але й його соціального аспекту. Адже в наш час життя асоціюється для кожного не як існування, а як щось значно більше. Говорячи про життя, ми маємо на увазі власний культурний соціальний, матеріальний розвиток, спілкування з близькими, наявність різного роду зв'язків із суспільством. Тому необхідно погодитися з І.О. Снігирьовою, яка вказує: «Життя людини протікає в сім'ї, праці, творчості, бізнесі. Питання не тільки в збереженні життя як такого, але і в якості життя, задоволенні людини життям» [7, с. 5]. Сьогодні мова не йде про сам факт фізичного існування. Мова йде про належне, достойне життя. Отже, право на життя необхідно розглядати не як право на охорону життя, а як право на гідне життя, на достатній рівень життя. Реалізація, забезпечення, захист даного права не можливі без системи норм, які будуть врегульовувати порядок здобуття та збереження засобів для такого життя. У зв'язку з цим очевидним є те, що право на життя пов'язане з різними галузями права, які, в свою чергу, в тій чи іншій мірі спрямовані і на його захист.

З викладеного можна дійти висновку, що право на життя в широкому розумінні знаходить свій захист і в сфері трудового права. Дана галузь, у першу чергу, асоціюється з конституційним правом на працю, яке закладене в її основі. Тому необхідно звернути увагу на формулювання змісту цього права в нормах Основного Закону. Так, стаття 43 Конституції України вказує: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» [1, с. 15]. Можна побачити, що суть права на працю, в першу чергу, полягає в можливості людини заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується. Тобто дане право спрямоване не просто на реалізацію особою своїх здібностей до праці як такої, а на створення умов для матеріального забезпечення нею свого життя. Як видно, чітко простежується зв'язок між правом на життя та правом на працю. Фактично, право на працю, в кінці кінців, «впирається» в право на життя. Можна дійти до важливого висновку про взаємозв'язок між даними правами. Одержуючи засоби існування шляхом реалізації свого права на працю, особа реалізує в повній мірі своє право на

життя. Як було сказано вище, життя людини протікає в праці. Недаремно І.О. Снігирьова проводить паралель між життям людини загалом та трудовим життям. За її словами, як і життя в біологічному розумінні, трудове життя протікає в часі та проходить кілька етапів, на яких змінюється правовий статус особи. В трудовому житті також є початок (з досягненням працездатного віку), період інтенсивної та ефективної роботи, час закінчення (вихід на пенсію, смерть) [7, с. 6–7]. Якщо взяти до уваги взаємозв'язок між життям людини та правом на нього, а також між працею та відповідним правом на неї, можна побачити, що в трудовому праві право на працю одночасно стає і правом на життя.

Важливим є також питання взаємовідношення життя і праці, а також місця останньої в житті людини. Тут не можна оминати позиції Ф. Енгельса, який зазначає: «Праця – джерело всякого багатства, стверджують політико-економи. Вона дійсно є такою, разом з природою, яка надає їй матеріал, яку вона (праця) перетворює в багатство. Але вона є ще й дещо нескінченно більше, ніж це. Вона – перша основна умова всього людського життя, і при тому в такій мірі, що ми в прямому сенсі можемо сказати – праця створила саму людину» [8, с. 467]. Дана думка знаходить своє продовження безпосередньо і в теорії галузі трудового права. Так, Ю.П. Орловський та А.Ф. Нуртдінова вказують: «Праця виступає основною та незмінною умовою людського буття. Завдяки праці людина виділилася з царства тварин. На відміну від тварин, людина створює свій світ, і створює його шляхом праці. Створене людиною середовище, умови її існування є результатом людської праці» [9, с. 5].

І дійсно, життя без праці уявити досить складно. Як зазначав В.І. Прокопенко, без праці не існувало і не може існувати жодне суспільство [10, с. 7]. Працюючи, людина, як уже було зазначено вище, здобуває собі засоби для існування, тобто, для життя в суто біологічному аспекті. Крім того, частину результатів праці, які перевищують той мінімум, що необхідний для фізіологічних потреб, людина використовує, як правило, для свого морального, соціального розвитку. Праця є передумовою підвищення місця особи в суспільстві, а також її духовного рівня. За допомогою праці особа самостверджується. До того ж, багато вчених переконані, що праця сама по собі є джерелом задоволення, яке дозволяє людині реалізувати притаманний їй потяг до самоствердження в праці [11, с. 114–115]. Всі ці результати застосування людиною праці, зрештою, приводять до підвищення рівня її життя, до переходу від суто біологічного існування до достойного життя поміж інших людей. Недарма Л.Є. Кузнєцова стверджує, що специфіка трудового права як галузі в значній мірі обумовлена особливим предметом трудових відносин, яким є праця, що невіддільна від особистості працівника [12, с. 240]. Оскільки праця є невід'ємною від особистості працівника, виходить, що вона є невід'ємною складовою і його життя загалом. Таким чином, ведучи мову про такі загально-

філософські категорії, як праця та життя людини, необхідно пам'ятати, що вони перебувають у тісному нерозривному взаємозв'язку. Відповідно право на життя та право на працю, що є одночасно можливостями реалізації даних благ, мають аналогічний зв'язок.

Також необхідно відзначити, що такий зв'язок між правом на життя та правом на працю має взаємообумовлюючий характер. Якість праці впливає на кількість та якість одержаних внаслідок неї засобів для існування та розвитку людини. Чим більше таких засобів одержує працівник – тим більше він може вплинути на рівень та якість свого життя. Отже, характер праці обумовлює рівень життя особи. Виходячи з цього, рівень реалізації та захисту права на працю впливає на рівень життя, яке, в свою чергу, є об'єктом конституційного права на життя. Більше того, уже з самим початком реалізації права на працю починає діяти механізм захисту права на життя в сфері праці. Адже з моменту, коли людина починає працювати, вона починає одержувати засоби для існування (у вигляді винагороди за працю), розвиватися в тій чи іншій сфері, самостверджуватися. З іншого боку, право на життя, як неодноразово вказувалося вище, є основою всіх інших прав. За порушення права на життя, як первинного права людини, неможлива нормальна реалізація всіх інших прав. Таким чином, лише за належної реалізації права на життя можлива належна реалізація права на працю, в той же час створення умов для вільного розпорядження своїм правом на працю, є одночасно забезпеченням права на життя. З цього випливає і те, що захист права на працю стає захистом права на життя і навпаки – без достатньої захищеності останнього неможливий захист права на працю в сфері трудового права.

Як уже зазначалося вище, конституційно закріплене право на працю є основою трудового права. З нього дана галузь бере свій початок. Так само, як право на життя є першоосновою для всіх інших прав людини, право на працю є передумовою існування всіх суб'єктивних прав працівника. Адже не можна уявити реалізацію будь-якого трудового права без реалізації права на працю. Не виявивши свою волю на використання останнього, людина не вступить у трудові правовідносини. Внаслідок цього у неї не виникне жодне з трудових прав. Таким чином, право на працю є фундаментом для будь-якого права особи як працівника. В той же час кожне суб'єктивне трудове право є продовженням права на працю. В зрізі даного взаємозв'язку, а також нерозривного зв'язку між правом на працю та правом на життя актуальним є встановлення пов'язаності трудових прав працівників з останнім. Характер додержання та реалізації будь-якого права працівника впливає на ступінь додержання права на працю, а отже, опосередковано, і права на життя.

Основні трудові права працівника закріплені в статті 2 Кодексу законів про працю, яка гласить: «Право громадян України на працю, – тобто на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, – включаючи право на

вільний вибір професії, роду занять і роботи, забезпечується державою. Держава створює умови для ефективної зайнятості населення, сприяє працевлаштуванню, підготовці і підвищенню трудової кваліфікації, а при необхідності забезпечує перепідготовку осіб, вивільнених у результаті переходу на ринкову економіку.

Працівники реалізують право на працю шляхом укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або з фізичною особою. Працівники мають право на відпочинок відповідно до законів про обмеження робочого дня та робочого тижня і про щорічні оплачувані відпустки, право на здорові і безпечні умови праці, на об'єднання в професійні спілки та на вирішення колективних трудових конфліктів (спорів) у встановленому законом порядку, на участь в управлінні підприємством, установою, організацією, на матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування в старості, а також у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, на матеріальну допомогу в разі безробіття, на право звернення до суду для вирішення трудових спорів незалежно від характеру виконуваної роботи або займаної посади, крім випадків, передбачених законодавством, та інші права, встановлені законодавством» [13, с. 5].

При цьому, впадає в очі той факт, що в тексті цитованої статті Кодексу право на працю чітко не відмежовується від трудових прав працівників. Перші чотири з перелічених прав взагалі визначаються законодавцем, як складові елементи права на працю. Інші ж права витікають з останнього і порушення будь-якого з них буде одночасно порушенням і права на працю. Це ще раз свідчить про роль даного права, яке джерела всіх трудових прав працівників, а отже – і про нерозривний зв'язок останніх із правом на життя в сфері праці. Тому актуальним є встановлення взаємозв'язку кожного з основних прав працівників із правом на життя.

Таким чином, кожне з основних трудових прав працівників прямо або опосередковано пов'язане із правом людини на життя. Додержання чи не додержання будь-якого з даних прав обумовлює рівень дотримання та захисту права працівника на життя в контексті трудового права. В той же час при посяганні на безпосередній об'єкт останнього – життя людини, як фізіологічну, культурну та соціальну цінність, неможлива ефективна реалізація вищеперелічених трудових прав працівників. Необхідно зважити на те, що значна частина з даних прав на законодавчому рівні та на практиці визнаються складовими права на працю, а решта трудових прав – витікають з нього. З цього випливає, що трудові права працівників є тими складовими, через які простежується взаємна обумовленість права на життя та права на працю.

Висновки. Право людини на життя є основним правом людини, яке виступає «джерелом» усіх інших прав. Без його реалізації та захисту неможлива реалізація жодного права людини. При цьому внаслідок розвитку світової гуманістичної думки життя сьогодні розглядається не у вузькому (суто біологічному),

а в широкому розумінні, що включає соціальний та моральний аспект. У наш час життя асоціюється для кожного не як існування, а як щось значно більше. Говорячи про життя, ми маємо на увазі власний культурний, соціальний, матеріальний розвиток, спілкування з близькими, наявність різного роду зв'язків із суспільством, самоствердження.

Виходячи з аналізу суті конституційного права людини на працю, можна побачити, що останнє є нерозривно пов'язаним із правом на життя. Адже реалізація даного права передбачає одержання матеріальних засобів для існування особи. Таким чином, ці засоби сприяють реалізації та захисту права на життя в біологічному розумінні. Крім того, винагорода за працю може бути використана для подальшого культурного розвитку, підвищення статусу людини, тобто реалізація права на працю сприяє захисту права на життя в соціальному розумінні. Праця сприяє самоствердженню, культурному розвитку, отже, право на працю обумовлює і право на життя в моральному розумінні.

З іншої сторони, посягання на життя, завдання йому шкоди може стати перешкодою реалізації права на працю. Таким чином, обидва дані права є взаємообумовлюючими.

Реалізація та захист права на життя є передумовою реалізації різних прав людини, зокрема основних трудових прав. Задля реалізації ж останніх та їх захисту необхідна наявність правових норм. Такі норми утворюють галузь трудового права. Крім того, як було встановлено, дана галузь спрямована на забезпечення реалізації права на працю. Таким чином, наступною спільною рисою права на життя та права на працю є те, що обидва виступають конституційними основами побудови галузі трудового права.

Крім того, можна зробити однозначний висновок про те, що основним завданням трудового права, права на працю, є забезпечення найбільш повної реалізації права людини на життя в сфері праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. – К.: Видавничий дім «Скіф», 2014. – 64 с.
2. Вітковський В.С. Право працівника на життя: поєднання приватноправового та публічного-правового аспектів / В.С. Вітковський // Людина і закон: публічно-правовий вимір: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «VII Прибузькі юридичні питання». – 2011. – С. 303–304.
3. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена Резолюцією 217 А Генеральної асамблеї ООН 10 грудня 1948 року. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до док.: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Чушнякова Л.Д. Социальная функция трудового права и право на жизнь: постановка вопроса // Материалы международной научно-практической конференции «Право человека на жизнь и гарантии его реализации в сфере труда и социального обеспечения» // Л.Д. Чушнякова. – М.: Проспект, 2008. – 488 с.
7. Смигирева И.О. Право на жизнь и его юридические гарантии в сфере труда / И.О. Смигирева // Материалы международной научно-практической конференции «Право человека на жизнь и гарантии его реализации в сфере труда и социального обеспечения». – М.: Проспект, 2008. – 488 с.
8. К. Маркс. Ф. Энгельс: Сочинения. Издание второе. Государственное издательство политической литературы: Москва, 1961. – Т. 20. – 848 с.
9. Трудовое право России / Учебник. Ответственные редакторы: заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор Ю.П. Орловский и доктор юридических наук А.Ф. Нуртдинова. – М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ», «ИНФРА-М», 2008. – 608 с.
10. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник / В.І. Прокопенко. – Х.: Фірма «Консум», 1998. – 480 с.
11. Мизес Л.Ф. Социализм. Экономический и социологический анализ / Л.Ф. Мизес. – М.: Catallaxy. – 1994. – 416 с.
12. Кузнецова Л.Е. Трудовая право- и дееспособность как гарантия реализации права на жизнь в сфере труда // Материалы международной научно-практической конференции «Право человека на жизнь и гарантии его реализации в сфере труда и социального обеспечения» / Л.Е. Кузнецова. – М.: Проспект, 2008. – 488 с.
13. Кодекс законів про працю України – К.: А.В. Паливода, 2010. – 104 с.